



GESCHIEDENIS

Historisch referentiekader

KO - Prehistorie De kleuters weten 5.1.1 hoe mensen tijdens de prehistorie overleefden en samenleefden. • ontwikkelingen: het gebruik van vuur, jagen, voedsel verzamelen, werktuigen (steen en been), grot- en muurschilderingen; • personen en groepen: kleine groep (stam). <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < prooi, vee, pijlpunt, mes, speer, bijl >	L4 De leerlingen weten 5.1.1 hoe mensen tijdens de prehistorie met de natuur omgingen en samenleefden. • ontwikkelingen: rechtop lopen, taal, omgang met anderen, werktuigen (brons en ijzer), de eerste migraties, relaties tussen mens-dier-plant, leven op het ritme van dag/nacht/seizoenen; • plaatsen: Afrika (Riftvallei), Flores, Maasvallei, Çatalhöyük; • personen en groepen: complexere sociale groepen, Neanderthaler, Sapiens.	L6
KO - Oudheid De kleuters weten 5.1.2 hoe mensen tijdens de oudheid overleefden en samenleefden. <u>Egyptische samenleving</u> • ontwikkelingen: schrift (hiërogliefen, de Steen van Rosetta, papyrus), bouwen en begraven; • plaatsen: de Nijl, de piramides van Gizeh; • personen en groepen: boer, priester, farao. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < overstroming >	L4 De leerlingen weten 5.1.2 hoe mensen tijdens de oudheid overleefden, samenleefden en hoe ze dachten. <u>Mesopotamie</u> • ontwikkelingen: standenmaatschappij, beroepsspecialisatie, slavernij, handel, irrigatielandbouw, spijkerschrift, epische verhalen; • plaatsen: stroomgebied van Tigris en Eufraat, stadstaat, ziggurat; • personen en groepen: slaafgemaakten, schriftgeleerde, koning; • gebeurtenissen: Codex Hammurabi, Gilgamesj-epos. <u>De Griekse wereld</u> • ontwikkelingen: mythologie, religie, filosofie, democratie, burgerrechten; • plaatsen: Athene, de Akropolis, de berg Olympos; • personen en groepen: de aristocratie, Socrates, Archimedes, Hippocrates, vrouwen in de Griekse oudheid;	L6

	• gebeurtenissen: de wetten van Solon. <u>De Romeinen</u> • ontwikkelingen: imperialisme, identiteit en integratie, migratie, handel over lange afstanden, culturele uitwisseling, voedselproductie, dagelijks leven; • plaatsen: wegnennetwerk, keukens, Rome, Pompeii, Carthago, Tongeren, Velzeke, Limes; • personen en groepen: Hannibal, Cornelia, Caesar, keizer Augustus, slaafgemaakten, de Kelten, Germanen, Constantijn; • gebeurtenissen: ontstaan van het christendom, Pax Romana. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < ratio, mythe, natuurgodsdienst, kleitablet, god,odin, offer >	
KO - Middeleeuwen	L4 De leerlingen weten 5.1.3 hoe mensen tijdens de middeleeuwen overleefden, samenleefden en hoe ze dachten. <u>De Arabische wereld</u> • ontwikkelingen: het ontstaan en de verspreiding van de islam, kennisontwikkeling, Arabische kunst; • plaatsen: Bagdad (huis van wijsheid); • personen en groepen: Al Ghazali, geleerden, kaliefen; • gebeurtenissen: schisma tussen sjiieten en soennieten; < de Slag van de Kameel>. <u>Europa</u> • ontwikkelingen: rurale en stedelijke samenleving, ziekten (de pest), agrarische (r)evolutie, handel, rechtspraak, machtsverhoudingen en ongelijkheid, christendom; • plaatsen: Brugge, Gent, kloosters en abdijen; • personen en groepen: Hildegard van Bingen, de Bourgondiërs, begijnen, gilde, ambachtslieden; • gebeurtenissen: de keure van Kortenberg, het drieslagstelsel. <u>Contacten tussen samenlevingen</u>	L6

	• ontwikkelingen: interculturele contacten; • plaatsen: Al-Andaluz, de moskee van Cordoba, het Alhambra, Dorestad; • personen en groepen: Maimonides, conversos, vikingen, Rollo de Noorman; • gebeurtenissen: de Reconquista, de belegering van Parijs. < bv. handel tussen Vikingen en Arabieren, samenwerking tussen christenen, joden en moslims in Al-Andaluz > <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> <leerling, gezel, meester, koopman, ploeg, heiligen, monnik, non, de adel, de clerus, charter>	
KO - De vroegmoderne tijd	L4 De leerlingen weten 5.1.4 hoe mensen tijdens de vroegmoderne tijd overleefden, samenleefden en hoe ze dachten. <u>Europa</u> • ontwikkelingen: religieuze conflicten, staatsvorming, imperialisme, boekdrukkunst; • plaatsen: Frankrijk, Duitse Rijk, Antwerpen; • personen en groepen: Karel V, Plantijn, Lodewijk XIV; • gebeurtenissen: de Vrede van Westfalen	L6 De leerlingen weten 5.1.1 hoe mensen in de vroegmoderne tijd overleefden, samenleefden en hoe ze dachten. <u>Afrika</u> • ontwikkelingen: mondelinge tradities, religie, machtsverhoudingen, slavenhandel, staatsvorming; • plaatsen: de Kongostroom; • personen en groepen: Lukeni Lua Nimi, Portugese handelaren, Afonso I, Garcia II van Kongo; • gebeurtenissen: de oprichting van het Kongo-koninkrijk, introductie van het Christendom. <u>Contacten tussen samenlevingen</u> • ontwikkelingen: uitwisseling van ideeën in kunst, wetenschap en kosmologie; • wereldimperialisme, Atlantische driehoekshandel; • plaatsen: zijderoutes, handelspost, kolonie; • personen en groepen: slaafgemaakten, zeevaarders, Vermeer, Columbus, de West-Indische Compagnie, La Malinche; • gebeurtenissen: het rondenvan Kaap de Goede Hoop. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < ritueel, ceremonie >
KO - De moderne tijd	L4	L6

		De leerlingen weten 5.1.2 hoe mensen tijdens de moderne tijd met de natuur omgingen, overleefden, samenleefden en dachten. - ontwikkelingen: industriële en agrarische revolutie, effecten van verstedelijking op leef- en werkomstandigheden, leven op het ritme van de klok, migratie, imperialisme, veranderende grenzen, grondwetten, emancipatie; - plaatsen, personen, groepen en gebeurtenissen: - de Verklaring van de Rechten van de Mens en van de Burger, het Burgerlijk Wetboek van Napoleon, de Belgische Grondwet, de Bloednacht in Leuven; - Charleroi, arbeiders en opdrachtgevers, Lieven Bauwens, Emilie Claeys, landschapsverandering (terrils, kleiputten, kanalen, spoorwegen), landverhuizers; - conferentie van Berlijn, de Onafhankelijke Kongostaat, Union Minière du Haute-Katanga, Paul Panda Farnana; - Begraafplaatsen, monumenten en gedenktekens van de Eerste Wereldoorlog, Verdrag van Versailles.
KO - De hedendaagse tijd De kleuters weten 5.1.3 hoe mensen tijdens de hedendaagse tijd samenleefden. - ontwikkelingen: veranderingen in het straatbeeld, het interieur van een woning, technologie; - plaatsen, personen en groepen: - eigen woning, eigen stad, dorp of straat; - familieherinneringen uit de kindertijd. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < radio, tv, computer, keukenapparatuur, speelgoed, meubels, vervoer, school >	L4	L6 De leerlingen weten 5.1.3 hoe mensen tijdens de hedendaagse tijd samenleefden. - ontwikkelingen: internationale rivaliteit en samenwerking; vrouwenemancipatie, burgerrechten; informatie-, communicatie- en technologierevoluties, ruimte-exploratie; - plaatsen, personen, groepen en gebeurtenissen: - het Fort van Breendonk en de Kazerne Dossin, verzetsstrijders en collaborateurs; - Verenigde Naties, Europese Unie, de Muur van Berlijn; - Rosa Parks, gastarbeiders, de pil, stemrecht voor vrouwen, homohuwelijk; - Neil Armstrong, het internet.
KO - Bronnengebruik	L4	L6

De kleuters kunnen 5.2.1 soorten bronnen vanuit de bestudeerde samenlevingen benoemen: • beenderen, fossielen, werktuig, rotsschildering, graf; • standbeeld, foto, dagboek, brief.	De leerlingen kunnen 5.2.4 diverse, veelgebruikte bronnen relevant voor de oudheid, de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd noemen. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < Geschreven bronnen: manuscript, kroniek, verslag, mythe, wetboek, graffiti Materiële bronnen: sieraden, ruïne, afval, gebouw, mozaïek, fresco, standbeeld, monument, grafgraven Mondelinge tradities: verhalen, plaatsnamen, familienamen >	De leerlingen kunnen 5.2.1 aangereikt bewijs uit bronnen gebruiken bij het antwoorden op historische vragen. 5.2.2 diverse, veelgebruikte bronnen relevant voor de vroegmoderne, moderne en hedendaagse tijd noemen. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < Geschreven bronnen: krant, verdrag, overlijdensbericht Materiële bronnen: huis, industrieel gebouw, openbaar gebouw, designobject, huishoudelijk artefact, graf Mondelinge tradities: lied, spreekwoord, gezegde Audiovisuele bronnen: film, documentaire, nieuws >
KO - Historisch redeneren De kleuters kunnen 5.2.2. enkele veranderingen tussen verleden en heden opnoemen.	L4 De leerlingen kunnen 5.2.5 De leerlingen kunnen gelijkenissen en verschillen onderscheiden binnen en tussen bestudeerde samenlevingen. < bv. vergelijking van Mesopotamische en Egyptische samenlevingen; of vergelijking van ervaringen van mannen en vrouwen, boeren en reizende kooplieden, binnen Mesopotamie > 5.2.6 aspecten van verandering en continuïteit bespreken. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < verandering, constant, voortdurend > 5.2.7 oorzaken en gevolgen van een gebeurtenis of een ontwikkeling verklaren. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < reden, resultaat, oorzaak, gevolg >	L6 De leerlingen kunnen 5.2.3 typische historische vragen stellen met betrekking tot: • continuïteit-verandering; < bv. wat veranderde er voor vrouwen in de 20e eeuw? > • oorzaak-gevolg. < bv. welke impact had de Europese handel op het Kongo-koninkrijk?, waarom werd de Muur van Berlijn afgebroken? > 5.2.4 hun gedachten ordenen om typische historische vragen te beantwoorden met betrekking tot: • continuïteit-verandering; • oorzaak-gevolg.
KO - Perspectieven	L4 De leerlingen kunnen 5.2.8 een onderscheid tussen een perspectief van mensen in het verleden en een hedendaags perspectief op het verleden begrijpen. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < hedendaags, retrospectief >	L6 De leerlingen kunnen 5.2.5 hun historische kennis gebruiken om vragen te stellen over de perspectieven van mensen en groepen in het verleden. < bv. waarom was het zo belangrijk voor Afonso I dat zijn zoon bisschop was?, waarom schafte de Europese clerus de Congolese bisschopszetel gauw terug af?, waarom stelde

Pieter Bruegel de Oude "de Korenoogst" voor als erg hard werken en armoedig: >

5.2.6 redeneringen over personen, groepen, gebeurtenissen en ontwikkelingen in het verleden verwoorden vanuit verschillende perspectieven.

Woordenschat (richtinggevend):

mening, feit; doel, maker; invloed, betekenis; lokaal, regionaal, mondiaal; winnaar, verliezer; voordeel, nadeel; geslacht, macht >

Historische periodes

Prehistorie

MD/GO!			Nr.	E/B/G	Leerlijn	2,5-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12
KO 5.1.1			GE.001		Herkennen hoe mensen in de prehistorie leefden en overleefden.									
KO 5.1.1			GE.002		Illustreren hoe mensen tijdens de prehistorie leefden. MIA <i>De prehistorie:</i> ontwikkelingen: voedsel verzamelen en jagen Te hanteren begrippen de prooi, jagen, het voedsel, verzamelen, op jacht									
KO 5.1.1			GE.003		Illustreren hoe mensen tijdens de prehistorie leefden. MIA <i>De prehistorie:</i> - ontwikkelingen: het gebruik van vuur, werktuigen, grot- en muurschilderingen - personen en groepen: kleine groep (de stam) Te hanteren begrippen het vuur, het mes, de speer, de bijl, de pijlpunt, het vee, de muurschildering, de grot, de steen, het been									
KO 5.2.1	GE.11 5 GE.11 6		GE.004		Benoemen bronnen uit de prehistorie. MIA <i>Bronnen:</i> beenderen fossielen werktuig									

		rotsschildering		
GE.005		Beschrijven hoe mensen tijdens de prehistorie leefden. MIA <i>De prehistorie:</i> - ontwikkelingen: rechtop lopen, taal, omgang met anderen, werktuigen (brons en ijzer) - plaatsen: Maasvallei Te hanteren begrippen het werktuig, het brons, het ijzer, de Maasvallei, de vallei, de rivier, rechtop lopen, samen, samenleven, de taal, spreken		
GE.006		Beschrijven hoe mensen tijdens de prehistorie leefden. MIA <i>De prehistorie:</i> - ontwikkelingen: de eerste migraties, relaties tussen mens-dier-plant, leven op het ritme van dag/nacht/seizoenen - plaatsen: Afrika (Rift-vallei), Flores, Catal Höyük - personen en groepen: complexere sociale groepen, Sapiens, de Neanderthaler Te hanteren begrippen de nomade, de verzamelaar, de landbouw, het gewas, het getemde dier, de migratie, leven op ritme van natuur, de mensachtige, de mens ontwikkelt, de nederzetting, de landbouwgemeenschap, het dorp		
GE.007		Beschrijven hoe mensen doorheen de prehistorie ontwikkelden. Voorbeelden <i>Ontwikkelingen:</i> - rechtop lopen: Dit gaf mensen een beter overzicht van hun omgeving en maakte hun handen vrij voor werktuigen en gebaren. Dit proces begon in Afrika (Rift-vallei), de regio waar de eerste mensen zich ontwikkelden. - ontwikkeling van taal: Communicatie verbeterde, wat samenwerking en sociale banden versterkte. Neanderthalers hadden waarschijnlijk een vorm van taal en Homo Sapiens perfectioneerde deze, wat hen hielp in hun migraties naar nieuwe gebieden. - complexere omgang met anderen: Sociale groepen werden groter en structuren werden complexer, zoals in Catal Höyük, een vroege nederzetting waar mensen permanent gingen wonen.		

PBDC

L6 5.2.4	LL.080 GE.13 5	GE.13 6	GE.012		Beantwoorden typische historische vragen m.b.t. de prehistorie. MIA <i>Historische vragen:</i> oorzaak-gevolg continuïteit versus verandering												
L6 5.2.3	LL.068	GE.13 5	GE.013		Formuleren historische vragen bij de prehistorie. MIA <i>Historische vragen:</i> oorzaak-gevolg continuïteit versus verandering Voorbeelden <i>Oorzaak gevolg:</i> Waarom zijn mensen gestopt met jagen en verzamelen? <i>Continuïteit versus verandering:</i> Wat veranderde er aan hun manier van wonen toen de mensen in de prehistorie boer werden?												
L6 5.2.5	LL.068 GE.14 2 GE.14 4	GE.14 3 GE.14 5	GE.014		Formuleren vragen bij het leven en gedrag van mensen uit de prehistorie vanuit verschillende invalshoeken.												
L6 5.2.6	LL.068 GE.14 2 GE.14 4	GE.14 3 GE.14 5	GE.015		Formuleren redeneringen over personen, groepen, gebeurtenissen of ontwikkelingen uit de prehistorie.												
L6 5.2.1	GE.11 8 LL.083	GE.12 0	GE.016		Gebruiken aangereikt bewijs uit bronnen als antwoord op historische vragen omtrent de prehistorie.												
KO 5.1.1 L4 5.1.1			GE.017		Tonen hun kennis van de prehistorische tijd in verschillende contexten. Voorbeelden - Isla bespreekt tijdens de les over het classificeren van organismen de uiterlijke kenmerken en de eetgewoontes van de prehistorische mensen. - Bilal maakt samen met zijn klas een kampvuur en legt uit hoe vuur in de prehistorie werd gemaakt en waarom het zo belangrijk was voor de prehistorische mens.												
Oudheid																	
MD/GO!			Nr.	E/G	Leerlijn	2,5-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12			
KO 5.1.2			GE.018		Herkennen hoe mensen in de oudheid leefden.												

PBDC

					de Romeinen, Rome, Tongeren, de god, de godin, de (eerste) wegen, de heirbaan, de handel, kopen, verkopen, de keuken, een groot rijk met één leider, het geloof, het christendom, lange reizen maken, verhuizen, het Romeinse bad, het eten, de eetgewoonte, het toilet, de centrale verwarming														
L4 5.1.2			GE.023		Beschrijven hoe mensen doorheen de oudheid ontwikkelden. MIA <i>De oudheid – Mesopotamië:</i> - ontwikkelingen: standenmaatschappij, beroepsspecialisatie, slavernij, handel - plaatsen: stroomgebied van Tigris en Eufraat, stadstaat - personen en groepen: slaafgemaakten, koning - gebeurtenissen: Gilgamesj-epos <i>De oudheid - de Griekse wereld:</i> - ontwikkelingen: mythologie, religie - plaatsen: Athene, de Akropolis, de berg Olympus Te hanteren begrippen de koning, de priester, de schriftgeleerde, de handelaar, de ambachtslui, de boer, de slaaf, de slavernij, de standen, arm en rijk, de Griekse wereld, Mesopotamië, de rivier, de stroom, het stroomgebied, de Tigris, de Eufraat, de stadstaat, de mythe, de godsdienst, de berg Olympus, Athene, de Akropolis, het hoogste punt van de stad, de tempel Parthenon, de hoge heuvel, de heilige plaats, de godin Athena														
L4 5.1.2	BU.01 8, BU.01 7		GE.024		Beschrijven hoe mensen doorheen de oudheid ontwikkelden. MIA <i>De oudheid - de Griekse wereld:</i> - ontwikkelingen: filosofie, democratie, burgerrechten - plaatsen: Athene - personen en groepen: de aristocratie, Socrates, Archimedes, Hippocrates, vrouwen in de Griekse oudheid - gebeurtenissen: de wetten van Solon <i>De oudheid - De Romeinen:</i> - ontwikkelingen: identiteit en integratie - plaatsen: Rome, Pompeii, Carthago, Velzeke, Limes - personen en groepen: Hannibal, Cornelia, Caesar, keizer Augustus, slaafgemaakten, de Kelten, Germanen, Constantijn - gebeurtenissen: Pax Romana														

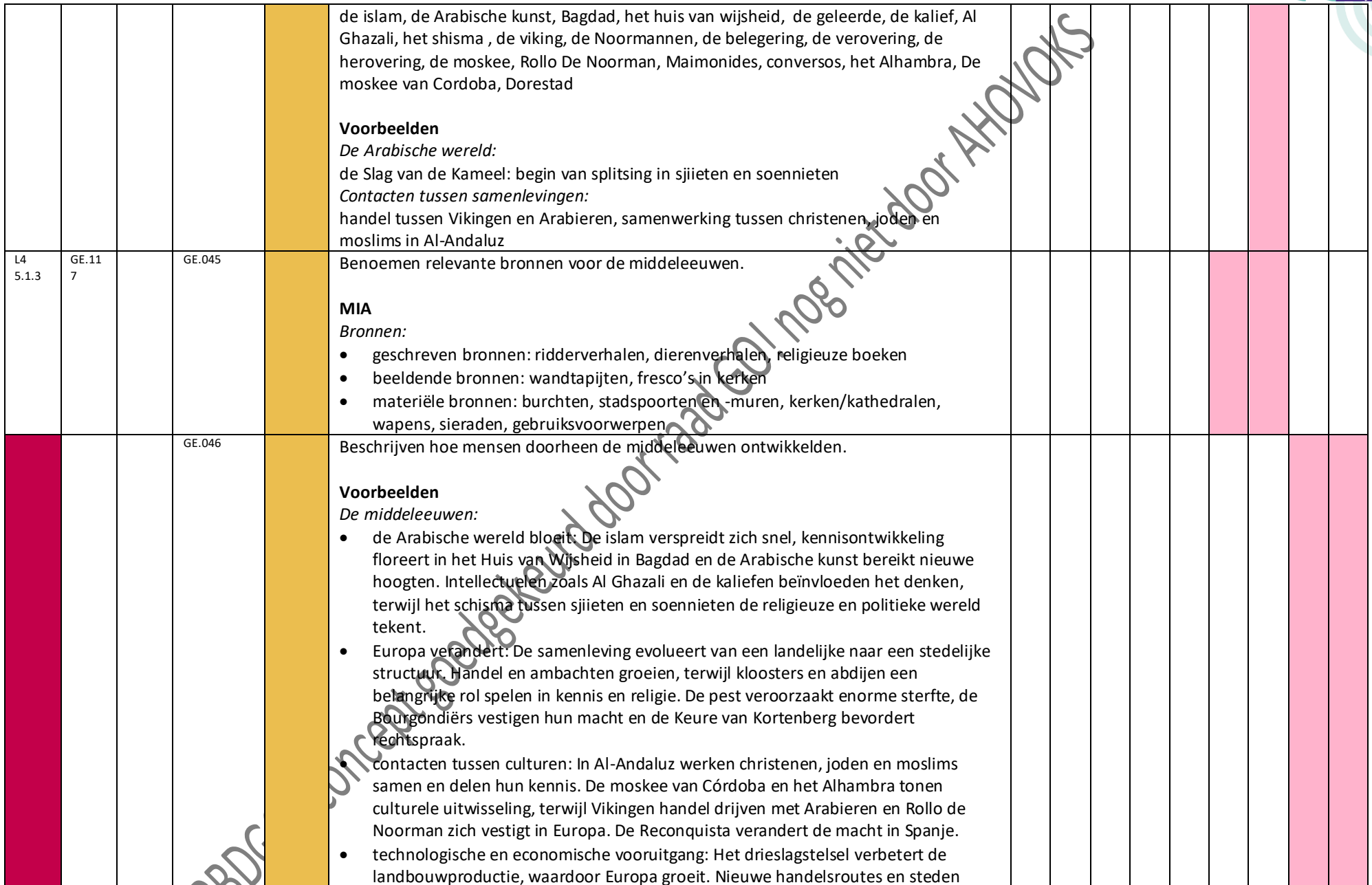
PBDC

- De Codex Hammurabi bepaalde strenge wetten, terwijl het Gilgamesj-epos een vroeg heroïsch verhaal was. Mensen aanbaden goden en bouwden ziggoerats als tempels binnen hun stadstaat. <i>De oudheid - de Griekse Wereld:</i> - De Grieken geloofden in goden zoals Zeus op de berg Olympos en brachten offers. Sokrates en Archimedes hielpen de ontwikkeling van de ratio. - In Athene, bij de Akropolis, ontstond democratie. Hippocrates legde de basis voor geneeskunde. Solons wetten hervormden het bestuur en vergrootten burgerrechten. <i>De oudheid - de Romeinen:</i> - Rome breidde zijn rijk uit en kwam in contact met Kelten en Germanen. Constantijn verspreidde later het christendom. - Via het wegennetwerk reisden goederen tussen Rome, Pompeii, Carthago, Tongeren en Velzeke. Keukens waren geavanceerd en sociale structuren bepaalden het dagelijks leven. - Keizer Augustus zorgde voor de Pax Romana, Hannibal vocht tegen Rome, Cornelia had invloed als vrouw, en Caesar transformeerde de republiek tot een keizerrijk.		
Vergelijken de oudheid met het heden.		
Vergelijken de bestudeerde samenlevingen uit de oudheid.		
Formuleren aspecten die kenmerkend zijn voor samenlevingen binnen de oudheid. MIA <i>Formuleren:</i> - oorzaak-gevolg - continuïteit versus verandering - aspecten die veranderen (verandering) - aspecten die continu zijn (continuïteit)		
Vergelijken een perspectief van mensen in de oudheid met een hedendaags perspectief.		

					Historische vragen: • oorzaak-gevolg • continuïteit versus verandering Voorbeelden Oorzaak-gevolg: Hoe komt het dat het Romeinse Rijk zo groot werd? Continuïteit versus verandering: Welke dingen uit de Romeinse tijd gebruiken we vandaag nog?												
L6 5.2.3	LL.068	GE.13 5	GE.033		Formuleren historische vragen bij de oudheid. MIA Historische vragen: • oorzaak-gevolg • continuïteit versus verandering												
L6 5.2.5	LL.068 GE.14 2 GE.14 4	GE.14 3 GE.14 5	GE.034		Formuleren vragen bij het leven en gedrag van mensen uit de oudheid vanuit verschillende invalshoeken.												
L6 5.2.6	LL.068 GE.14 2 GE.14 4	GE.14 3 GE.14 5	GE.035		Formuleren redeneringen over personen, groepen , gebeurtenissen of ontwikkelingen uit de oudheid.												
L6 5.2.1	GE.11 8 LL.083	GE.12 0	GE.036		Gebruiken aangereikt bewijs uit bronnen als antwoord op historische vragen omtrent de oudheid.												
KO 5.1.2 L4 5.1.2			GE.037		Tonen hun kennis van de oudheid in verschillende contexten. Voorbeelden • Bij actuele berichtgeving over het Midden-Oosten herkent Marcel dat dit een regio en beschaving is die floreerde in de oudheid. • Zeno legt tijdens de les over verkiezingen en de democratie in ons land, de herkomst van de bestuursvorm democratie uit.												
Middeleeuwen																	
MD/ GO!			Nr.	E/B/G	Leerlijn	2,5- 4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9- 10	10- 11	11- 12			
			GE.038		Herkennen hoe mensen in de middeleeuwen leefden.												
			GE.039		Illustreren hoe mensen tijdens de middeleeuwen leefden. MIA De middeleeuwen: • de tijd van burchten en steden												

PBDC

					de monnik, de abdij, het klooster, de begijn, de gilde, het atelier, de winkel, Hildegard van Bingen, arm, rijk, de adel																
L4 5.1.3			GE.043		Beschrijven hoe mensen tijdens de middeleeuwen leefden en dachten. MIA <i>De middeleeuwen - Europa:</i> • ontwikkelingen: agrarische (r)evolutie, rechtspraak, machtsverhoudingen en ongelijkheid • plaatsen: Brugge, Gent • personen en groepen: de Bourgondiërs (belangrijke heersers in de lage landen) • gebeurtenissen: de keure van Kortenberg (1312, de keure/ het recht), het drieslagstelsel (de gewassen, de braakliggende grond, om de drie jaren) Te hanteren begrippen de landbouw, de macht, de ongelijkheid, het drieslagstelsel, de rechtspraak, de straf, de keure van Kortenberg, de Bourgondiër, het charter																
L4 5.1.3			GE.044		Beschrijven hoe mensen tijdens de middeleeuwen leefden en dachten. MIA <i>De middeleeuwen – de Arabische wereld:</i> • ontwikkelingen: het ontstaan en de verspreiding van de islam, kennisontwikkeling, Arabische kunst • plaatsen: Bagdad (huis van wijsheid: huis voor wetenschappers en filosofen) • personen en groepen: Al Ghazali (Islamitische filosoof, jurist), geleerden, kaliefen (leider van een Islamitsch grondgebied) • gebeurtenissen: schisma tussen sjiïeten en soennieten: een splitsing binnen de islam i.v.m. de opvolger voor profeet Mohammed <i>De middeleeuwen - contacten tussen samenlevingen:</i> • ontwikkelingen: interculturele contacten • plaatsen: Al-Andaluz, de moskee van Cordoba (Spanje), het Alhambra (Granada - Spanje, een groot paleis), Dorestad (een handelsstad) • personen en groepen: Maimonides (de Joodse arts), conversos (van geloof veranderen), vikingen, Rollo de Noorman • gebeurtenissen: de Reconquista (de herovering /overheersing van christelijke koninkrijken en het verdrijven van moslims), de belegering van Parijs (aanvallen op stad Parijs door Noormannen). Te hanteren begrippen																



MIA

					• oorzaak-gevolg • continuïteit versus verandering Voorbeelden <i>Oorzaak-gevolg:</i> Waarom bouwden mensen burchten in de Middeleeuwen, en wat veranderde daardoor in hoe mensen leefden? <i>Continuïteit versus verandering:</i> Welke dingen in de handel zijn hetzelfde gebleven sinds de Middeleeuwen en welke zijn er veranderd?												
L6 5.2.5	LL.068 GE.14 2 GE.14 4	GE.14 3 GE.14 5	GE.053		Formuleren vragen bij het leven en gedrag van mensen uit de middeleeuwen vanuit verschillende invalshoeken.												
L6 5.2.6	LL.068 GE.14 2 GE.14 4	GE.14 3 GE.14 5	GE.054		Formuleren redeneringen over personen, groepen , gebeurtenissen of ontwikkelingen uit de middeleeuwen.												
L6 5.2.1	GE.11 8 LL.083	GE.12 0	GE.055		Gebruiken aangereikt bewijs uit bronnen als antwoord op historische vragen omtrent de middeleeuwen.												
L4 5.1.3			GE.056		Tonen hun kennis van de historische periode van de middeleeuwen in verschillende contexten. Voorbeelden • In steden zoals Brussel, Leuven en Antwerpen herkent Nour sporen uit de Middeleeuwen. • Bij het bezoeken van een schoenhersteller vertelt Manon over de verschillende ambachten die in de middeleeuwen ontstonden en hoe die evolueerden.												
Vroegmoderne tijd																	
MD/ GO!			Nr.	E/B/G	Leerlijn	2,5- 4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9- 10	10- 11	11- 12			
			GE.057		Herkennen hoe mensen in de vroegmoderne tijd leefden.												
			GE.058		Illustreren hoe mensen tijdens de vroegmoderne tijd leefden. MIA <i>De vroegmoderne tijd:</i> De boekdrukkunst ontstond waardoor kennis gemakkelijker verspreid kon worden. Er werden grote schepen ontwikkeld om op volle zee te varen en zo werden andere landen en gebieden ontdekt. Te hanteren begrippen												

				het boek, drukken, het schip, de zee, de haven, de zeevaart															
	GE.11 4 GE.11 5 GE.11 6		GE.059		Benoemen bronnen uit de vroegmoderne tijd. MIA <i>Bronnen:</i> - geschreven bronnen: boeken; beeldende bronnen: schilderijen - materiële bronnen: zeilschepen														
L4 5.1.4			GE.060		Beschrijven hoe mensen tijdens de vroegmoderne tijd leefden en dachten. MIA <i>De vroegmoderne tijd – Europa:</i> - ontwikkelingen: boekdrukkunst - plaatsen: Antwerpen, Frankrijk - personen en groepen: Plantijn, Lodewijk XIV (de Zonnekoning) Te hanteren begrippen de boekdrukkunst, Plantijn, Lodewijk XIV														
L4 5.1.4			GE.061		Beschrijven hoe mensen tijdens de vroegmoderne tijd leefden en dachten. MIA <i>De vroegmoderne tijd – Europa:</i> - ontwikkelingen: religieuze conflicten (tussen christenen en reformisten), staatsvorming, imperialisme (een imperium, je invloed en macht uitbreiden) - plaatsen: Duitse Rijk - personen en groepen: Karel V (keizer van Duitse Rijk) - gebeurtenissen: de Vrede van Westfalen (landen mochten kiezen welke godsdienst ze wilden, er kwamen grenzen tussen landen, elk land had eigen regels) Te hanteren begrippen het conflict, de staatsvorming, het rijk/het imperium, keizer Karel V, de landsgrens														
L4 5.1.4	GE.11 7		GE.062		Benoemen relevante bronnen voor de vroegmoderne tijd. MIA <i>Bronnen:</i> - geschreven bronnen: boeken; beeldende bronnen: schilderijen - materiële bronnen: gebruiksvoorwerpen, drukpersen														
L6 5.1.1			GE.063		Beschrijven hoe mensen tijdens de vroegmoderne tijd leefden en dachten. MIA <i>De vroegmoderne tijd – Afrika:</i>														

PBDC

		• slavenhandel en staatsvorming: De Atlantische slavenhandel beïnvloedt politieke en sociale structuren langs de Kongostroom, waarbij Afrikaanse leiders en Europese handelaren betrokken raken. Lokale koninkrijken moeten omgaan met koloniale druk en interne machtsverhoudingen. • uitwisseling van kennis en cultuur: Via handelsroutes zoals de zijderoutes en koloniale handelsposten worden ideeën over kunst, wetenschap en religie gedeeld tussen continenten. Zeevaarders en ontdekkingsreizigers, waaronder Columbus en de West-Indische Compagnie, spelen hierin een belangrijke rol. • Wereldimperialisme: Europese mogendheden vestigen kolonies en breiden hun invloed uit, waarbij Afrikaanse en inheemse samenlevingen worden beïnvloed door nieuwe economische en politieke systemen. Dit leidt tot grootschalige sociale veranderingen. • rituelen en ontdekkingen: Ceremonies blijven een belangrijk onderdeel van samenlevingen, waarbij traditionele en nieuwe culturele invloeden worden vermengd. Het rondenvan Kaap de Goede Hoop markeert een keerpunt in wereldwijde handelsroutes en Europese expansie.		
GE.066		Vergelijken de vroegmoderne tijd met het heden.		
GE.067		Vergelijken de bestudeerde samenlevingen van de vroegmoderne tijd.		
GE.068		Formuleren aspecten die kenmerkend zijn voor samenlevingen binnen de vroegmoderne tijd. MIA Formuleren: • oorzaak-gevolg • continuïteit versus verandering ○ aspecten die veranderen (verandering) ○ aspecten die continu zijn (continuïteit)		
GE.069		Vergelijken een perspectief van mensen in de vroegmoderne tijd met een hedendaags perspectief. Voorbeeld		

					Jerome zegt: "Mensen in de 16e eeuw dachten dat zij nieuwe landen konden 'ontdekken', ook al woonden daar al mensen. Wij vinden het raar dat je een land 'ontdekt' terwijl het al bewoond is."												
L6 5.2.4	LL.080 GE.13 5	GE.13 6	GE.070		Beantwoorden typische historische vragen m.b.t. de vroegmoderne tijd. MIA <i>Historische vragen:</i> • oorzaak-gevolg • continuïteit versus verandering												
L6 5.2.3	LL.068	GE.13 5	GE.071		Formuleren historische vragen bij de vroegmoderne tijd. MIA <i>Historische vragen:</i> • oorzaak-gevolg • continuïteit versus verandering Voorbeelden <i>Oorzaak-gevolg:</i> Waarom werden wetenschappers in de 17e eeuw soms tegengewerkt door de kerk? Wat was het gevolg? <i>Continuïteit versus verandering:</i> Hoe veranderde het leven van mensen toen de boekdrukkunst werd uitgevonden? Wat bleef er nog wel hetzelfde?												
L6 5.2.5	LL.068 GE.14 2 GE.14 4	GE.14 3 GE.14 5	GE.072		Formuleren vragen bij het leven en gedrag van mensen uit de vroegmoderne tijd vanuit verschillende invalshoeken.												
L6 5.2.6	LL.068 GE.14 2 GE.14 4	GE.14 3 GE.14 5	GE.073		Formuleren redeneringen over personen, groepen , gebeurtenissen of ontwikkelingen uit de vroegmoderne tijd.												
L6 5.2.1 L6 5.2.2	GE.11 8 LL.083	GE.12 0	GE.074		Gebruiken aangereikt bewijs uit bronnen als antwoord op historische vragen omtrent de vroegmoderne tijd.												
L4 5.1.4 L6 5.1.1			GE.075		Tonen hun kennis van de historische periode van de vroegmoderne tijd in verschillende contexten. Voorbeelden • Bij het lezen van een boek vertelt Safouan hoe boeken nu tot stand komen en hoe dit ooit wel anders was.												

					Marwa herkent de revoluties die ook nu nog uitbreken in gebieden waar mensen worden onderdrukt en vergelijkt die met de revoluties uit de vroegmoderne tijd.												
Moderne tijd																	
MD/GO!			Nr.	E/B/G	Leerlijn	2-3-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12			
			GE.076		Herkennen hoe mensen in de moderne tijd samenleefden.												
			GE.077		Illustreren hoe mensen tijdens de moderne tijd leefden. MIA <i>De moderne tijd:</i> - ontwikkelingen en uitvindingen in de moderne tijd: radio, televisie, telefoon, gloeilamp, elektriciteit, treinen en schepen, vliegtuigen, auto, fietsen - machines nemen het handwerk over Te hanteren begrippen de radio, de televisie, de telefoon, de gloeilamp, de machines, het handwerk, de uitvinding, de ontdekking, de trein, het schip, het vliegtuig, de auto, de fiets												
	GE.11 4 GE.11 5 GE.11 6		GE.078		Benoemen bronnen uit de moderne tijd. MIA <i>Bronnen:</i> - geschreven bronnen: kranten, boeken - beeldende bronnen: schilderijen - materiële bronnen: machines, radio, televisie												
L6 5.1.2			GE.079		Beschrijven hoe mensen tijdens de moderne tijd leefden. MIA <i>De moderne tijd:</i> - ontwikkelingen en uitvindingen in de moderne tijd/ technologische innovaties: machines, vaccins, stoomtreinen en -schepen - De ontwikkeling van stoomtreinen en stoomschepen zorgden voor een beter transport van mensen en goederen. Levensmiddelen en goederen van over de hele wereld konden worden toegevoerd. Te hanteren begrippen de stoommachine, de stoomtrein, het stoomschip, de elektriciteit, de spoorweg, de vernieuwing												
L6 5.1.2			GE.080		Beschrijven hoe mensen tijdens de moderne tijd leefden. MIA												

PBDC

Benoemen relevante bronnen voor de moderne tijd. MIA <i>Bronnen:</i> - o geschreven bronnen: kranten, boeken, pamfletten, wetteksten - o beeldende bronnen: schilderijen, standbeelden, film, documentaires - o materiële bronnen: kledij, huizen, meubels - o mondelinge tradities: verhalen, plaatsnamen, familienamen, spreekwoorden, gezegdes		
Beschrijven hoe mensen doorheen de moderne tijd ontwikkelden. Voorbeelden <i>De moderne tijd:</i> • industriële en agrarische revolutie: Mechanisatie verandert landbouw en industrie; steden zoals Charleroi groeien snel en arbeiders krijgen een nieuwe sociale positie. • verstedelijking en levensritme: Mensen leven steeds meer volgens de klok, spoorwegen, kanalen en terrils veranderen het landschap en de economie. • grondwetten en rechten: De Verklaring van de Rechten van de Mens, het Burgerlijk Wetboek van Napoleon en de Belgische grondwet leggen nieuwe juridische en sociale structuren vast. • imperialisme en migratie: De Conferentie van Berlijn en de Onafhankelijke Kongostaat illustreren Europese koloniale expansie, terwijl landverhuizers en Paul Panda Farnana de impact van migratie en verzet tonen. • oorlog en herinnering: Na WOI zorgde het Verdrag van Versailles voor andere grenzen en machtsverhoudingen. De twee wereldoorlogen en de Holocaust leidden tot enorme verwoestingen, miljoenen doden. Na deze gebeurtenissen beseften landen dat er iets moest veranderen. Daarom werd de Verenigde Naties opgericht om vrede te bewaren en kwamen er mensenrechten om iedereen beter te beschermen.		
Vergelijken de moderne tijd met het heden.		
Vergelijken de bestudeerde samenlevingen uit de moderne tijd.		
Formuleren aspecten die kenmerkend zijn voor samenlevingen binnen de moderne tijd.		

		MIA <i>Formuleren:</i> • oorzaak-gevolg • continuïteit versus verandering ○ aspecten die veranderen (verandering) ○ aspecten die continu zijn (continuïteit)		
GE.087		Vergelijken een perspectief van mensen in de moderne tijd met een hedendaags perspectief. Voorbeeld Günifer zegt: "In de 18^e eeuw mochten vrouwen niet stemmen en kregen ze minder kansen op school of werk. Nu vinden wij, in Europa, dat mannen en vrouwen gelijke rechten moeten hebben."		
GE.088		Beantwoorden typische historische vragen m.b.t. de moderne tijd. MIA <i>Historische vragen:</i> • oorzaak-gevolg • continuïteit versus verandering		
GE.089		Formuleren historische vragen bij de moderne tijd. MIA <i>Historische vragen:</i> • oorzaak-gevolg • continuïteit versus verandering Voorbeelden <i>Oorzaak-gevolg:</i> Waarom werd kinderarbeid in België verboden, en wat veranderde er toen voor kinderen? <i>Continuïteit versus verandering:</i> Wat veranderde er in het leven van arbeiders door de komst van fabrieken? Wat bleef er hetzelfde?		
GE.090		Formuleren vragen bij het leven en gedrag van mensen uit de moderne tijd vanuit verschillende invalshoeken.		
GE.091		Formuleren redeneringen over personen, groepen , gebeurtenissen of ontwikkelingen uit de moderne tijd.		

L6 5.2.1 L6 5.2.2	GE.11 8 LL.083	GE.12 0	GE.092		Gebruiken aangereikt bewijs uit bronnen als antwoord op historische vragen omtrent de moderne tijd.												
L6 5.1.2			GE.093		Tonen hun kennis van de historische periode van de moderne tijd in verschillende contexten. Voorbeelden - Yasin beschrijft bij het nemen van een trein hoe de eerste stoomtreinen werkten en geeft het verschil ervan evenals de uitgebreidheid van het huidige spoornet en dat van de moderne tijd aan. - Bij het lezen van een nieuwsbericht leest Marc dat er nog steeds sprake is van een wapenwedloop en de dreiging met atoomwapens.												
Hedendaagse tijd																	
MD/GO!			Nr.	E/B/G	Leerlijn	2,5-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12			
KO 5.1.3			GE.094		Herkennen hoe mensen in de hedendaagse tijd samenleefden. MIA <i>De hedendaagse tijd:</i> - ontwikkelingen: het interieur van een woning - plaatsen, personen en groepen: eigen woning												
KO 5.1.3			GE.095		Illustreeren hoe mensen tijdens de hedendaagse tijd leefden. MIA <i>De hedendaagse tijd:</i> - ontwikkelingen: technologie - plaatsen, personen en groepen: familieherinneringen uit de kindertijd Te hanteren begrippen de radio, de tv, de computer, het speelgoed, het meubel, de school, het apparaat												
KO 5.1.3			GE.096		Illustreeren hoe mensen tijdens de hedendaagse tijd leefden. MIA <i>De hedendaagse tijd:</i> - ontwikkelingen: veranderingen in het straatbeeld - plaatsen, personen en groepen: eigen woning, eigen stad, dorp of straat Te hanteren begrippen het vervoer, het verkeer, de straat												
L6 5.1.3			GE.097		Beschrijven hoe mensen tijdens de hedendaagse tijd leefden.												

		MIA <i>De hedendaagse tijd:</i> - ontwikkelingen: informatie-, communicatie- en technologierevolutie (ICT), ruimte-exploratie - plaatsen, personen, groepen en gebeurtenissen: Neil Armstrong, het internet Te hanteren begrippen de ruimtevaart, het ruimteonderzoek, de expeditie, de ruimtevaarder, Neil Armstrong, het internet, ICT		
GE.098		Benoemen bronnen uit de hedendaagse tijd. MIA <i>Bronnen:</i> - geschreven bronnen: boeken, kranten, tijdschriften, internet - beeldende bronnen: kunstwerken, film, documentaire - materiële bronnen: openbare gebouwen, designobject, huishoudelijke voorwerp - mondelinge tradities: lied, spreekwoord		
GE.099		Beschrijven hoe mensen tijdens de hedendaagse tijd leefden. MIA <i>De hedendaagse tijd:</i> - ontwikkelingen: vrouwenemancipatie, burgerrechten - plaatsen, personen, groepen en gebeurtenissen: Rosa Parks (een Amerikaanse burgerrechtenactiviste die wereldberoemd werd door haar moedige verzetssdaad tegen rassenscheiding in de Verenigde Staten), gastarbeiders, stemrecht voor vrouwen, homohuwelijk Te hanteren begrippen het homohuwelijk, het stemrecht voor vrouwen, de gastarbeider, Rosa Parks, de activist(e)		
GE.100		Beschrijven hoe mensen tijdens de hedendaagse tijd leefden. MIA <i>De hedendaagse tijd – ontwikkelingen:</i> - internationale rivaliteit (de spanningen en strijd tussen landen) en samenwerking <i>De hedendaagse tijd - plaatsen, personen, groepen en gebeurtenissen:</i> - het Fort van Breendonk (Duitsers gebruikte dit gebouw als gevangenis tijdens de oorlog) en de Kazerne Dossin (een doorgangskamp van waaruit Joodse mensen,		

Roma en Sintri met treinen naar concentratiekampen werden vervoerd), verzetsstrijder (iemand die in het geheim vecht tegen de vijand tijdens een oorlog) en collaborateur (iemand die tijdens een oorlog samenwerkt met de vijand) • Verenigde Naties, Europese Unie, de Muur van Berlijn (een grote muur die mensen in de stad Berlijn van elkaar scheidde, omdat Oost-Duitsland niet wilde dat mensen naar het vrije Westen vluchtten) • de uitvinding van de pil (anticonceptie)		
Te hanteren begrippen de spanning, de verzetsstrijder, de collaborateur, de technologische strijd, de strijd om grondstoffen, de wedloop in ruimteonderzoek, de Berlijnse Muur, Oost- Duitsland, West- Duitsland, het kamp, het concentratiekamp, de kazerne Dossin, het Fort van Breendonk, de discriminatie, iemand onrecht aandoen, het respect, de gelijkheid, samenwerken, vrede, de Verenigde Naties, de Europese Unie		
Benoemen relevante bronnen relevant voor hedendaagse tijd. MIA <i>Bronnen:</i> • geschreven bronnen • beeldende bronnen • materiële bronnen • mondelinge tradities		
Beschrijven hoe mensen doorheen de hedendaagse tijd ontwikkelden. Voorbeelden <i>De hedendaagse tijd:</i> • Communicatie en dagelijks leven waar vroeger radio en tv centraal stonden, gebruiken mensen nu computers en het internet om met elkaar te verbinden. Speelgoed is van houten blokken geëvolueerd naar digitale spelletjes. School blijft een centrale plek waar kinderen leren en sociale relaties opbouwen. • Internationale samenwerking en rechten Landen werken samen in de Verenigde Naties en Europese Unie, maar conflicten, zoals de Tweede Wereldoorlog, lieten diepe sporen na. Verzetsstrijders in Fort Breendonk en Kazerne Dossin streden tegen onderdrukking. Na de oorlog werden burgerrechten belangrijker, zoals het stemrecht voor vrouwen en het homohuwelijk. • Tweede Wereldoorlog en invloed Tijdens de oorlog werden veel mensen gedwongen om te vechten of te vluchten. Verzetsstrijders probeerden de bezetters tegen te werken, terwijl anderen collaboreerden. Na de oorlog hielp de wederopbouw bij het herstellen van steden en economieën, wat ook het dagelijks leven beïnvloedde.		

		• Technologische en evoluties in de ruimtevaart. De informatierevolutie veranderde hoe mensen werkten en leerden, met de komst van het internet. Neil Armstrong zette als eerste mens voet op de maan, een mijlpaal in de ruimte-exploratie die de kennis over het universum vergrootte.		
GE.103		Vergelijken de hedendaagse tijd met het heden.		
GE.104		Vergelijken de bestudeerde samenlevingen uit de hedendaagse tijd.		
GE.105		Formuleren aspecten die kenmerkend zijn voor samenlevingen binnen de hedendaagse tijd. MIA <i>Formuleren:</i> • oorzaak-gevolg • continuïteit versus verandering ○ aspecten die veranderen (verandering) ○ aspecten die continu zijn (continuïteit)		
GE.106		Vergelijken perspectieven van mensen in de hedendaagse tijd. Voorbeeld Nesrim zegt: “In de jaren 50 van de vorige eeuw vonden mensen het normaal dat moeders thuisbleven en voor de kinderen zorgden. Nu werken veel moeders én vaders, en delen ze de zorg.”		
GE.107		Beantwoorden typische historische vragen m.b.t. de hedendaagse tijd. MIA <i>Historische vragen:</i> • oorzaak-gevolg • continuïteit versus verandering		
GE.108		Formuleren historische vragen bij de hedendaagse tijd. MIA <i>Historische vragen:</i> • oorzaak-gevolg • continuïteit versus verandering		

[illegible]

Historisch strategisch: bronnen

KO De kleuters kunnen 5.2.1 soorten bronnen vanuit de bestudeerde samenlevingen benoemen: • beenderen, fossielen, werktuig, rotsschildering, graf; • standbeeld, foto, dagboek, brief.	L4 De leerlingen kennen 5.2.1 het verschil tussen bron en bewijs. 5.2.2 typische vragen om te stellen over aangereikte bronnen: • hoe en waarom een bron is gemaakt; • wanneer en waar een bron is gemaakt. De leerlingen weten 5.2.3 wat paleontologen, archeologen en historici doen.	L6 De leerlingen kunnen 5.2.1 aangereikt bewijs uit bronnen gebruiken bij het antwoorden op historische vragen. 5.2.2 diverse, veelgebruikte bronnen relevant voor de vroegmoderne, moderne en hedendaagse tijd noemen. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> <Geschreven bronnen: krant, verdrag, overlijdensbericht Materiële bronnen: huis, industrieel gebouw, openbaar gebouw, designobject, huishoudelijk artefact, graf
--	---	--

					De leerlingen kunnen 5.2.4 diverse, veelgebruikte bronnen relevant voor de oudheid, de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd noemen. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < Geschreven bronnen: manuscript, kroniek, verslag, mythe, wetboek, graffiti Materiële bronnen: sieraden, ruïne, afval, gebouw, mozaïek, fresco, standbeeld, monument, grafgraven Mondelinge tradities: verhalen, plaatsnamen, familienamen>	Mondelinge tradities: lied, spreekwoord, gezegde, Audiovisuele bronnen: film, documentaire, nieuws >
--	--	--	--	--	---	--

Bronnengebruik

Historische bronnen

MD/GO!			Nr.	E/B/G	Leerlijn	2,5-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12
KO 5.2.1	GE.19 3		GE.113		Herkennen soorten bronnen over eigen collectieve identiteit. Voorbeelden Jef heeft een foto van opa op de tractor. Jef leeft op de boerderij. Koen spreekt Spaans. Mama is in Spanje geboren.									
KO 5.2.1	GE.19 5 GE.22 1		GE.114		Verwoorden soorten bronnen. MIA <i>Soorten bronnen:</i> - eigen collectieve identiteit - leefomgeving Te hanteren begrippen de bron, de foto, het dagboek, de brief, het standbeeld, het gebouw, de vlag									
KO 5.2.1			GE.115		Beschrijven de functionaliteit van historische bronnen. MIA <i>Functionaliteit:</i> Bronnen helpen om te begrijpen hoe het vroeger was.									
KO 5.2.1	NL.43 4 GE.19 7		GE.116		Herkennen relevante vragen over aangereikte bronnen. MIA <i>Relevante vragen:</i> Wie is herkenbaar in de bron?									

34



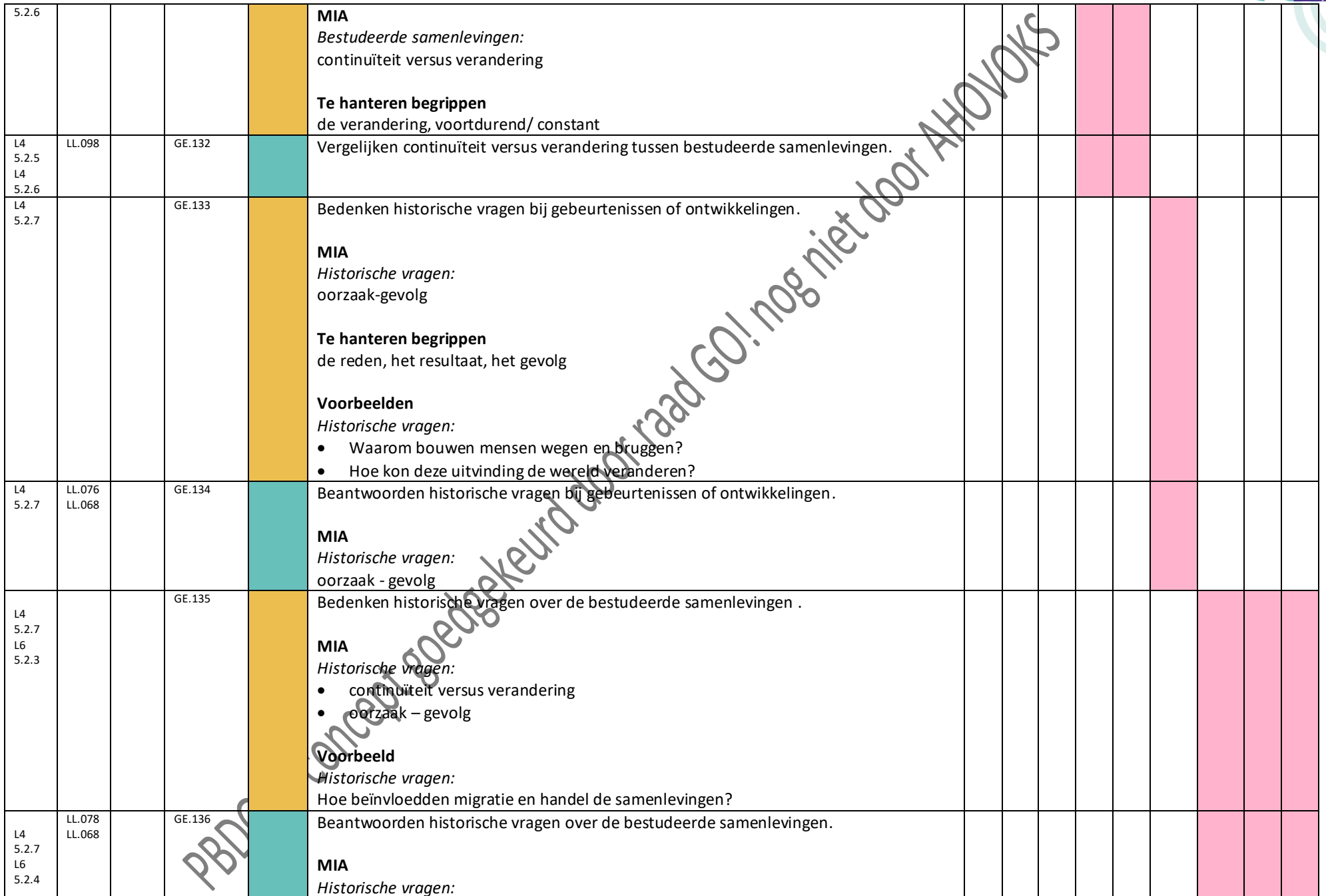
					Te hanteren begrippen de paleontoloog, de historicus, de historici													
L4 5.2.2	LL.068		GE.124		Determineren wie er aan de basis ligt van de gehanteerde historische bronnen.													
KO 5.2.1 L4 5.2.2 L4 5.2.4 L6 5.2.1 L6 5.2.2			GE.125		Tonen hun kennis over historisch brongebruik in verschillende contexten.													

Historisch strategisch: perspectief en chronologie

KO De kleuters kunnen 5.2.2 enkele veranderingen tussen verleden en heden opnoemen. 5.2.4 gebeurtenissen en eigen ervaringen chronologisch ordenen. 5.2.5 drie gegeven bronnen uit het verleden chronologisch ordenen met behulp van de begrippen: heel lang geleden, lang geleden, nu. KO De kleuters kennen 5.2.3 de volgende begrippen: heel lang geleden, lang geleden, nu, later, oud, nieuw.	L4 De leerlingen kunnen 5.2.5 gelijken en verschillen onderscheiden binnen en tussen bestudeerde samenlevingen. <i>< bv. vergelijking van Mesopotamische en Egyptische samenlevingen, of vergelijking van ervaringen van mannen en vrouwen, boeren en reizende kooplieden, binnen Mesopotamië ></i> 5.2.6 aspecten van verandering en continuïteit bespreken. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> <i>< verandering, constant, voortdurend ></i> 5.2.7 oorzaken en gevolgen van een gebeurtenis of een ontwikkeling verklaren. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> <i>reden, resultaat, oorzaak, gevolg</i> 5.2.8 een onderscheid tussen een perspectief van mensen in het verleden en een hedendaags perspectief op het verleden begrijpen. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> <i>< hedendaags, retrospectief ></i> 5.2.11 aangereikte bronnen over de bestudeerde historische periodes chronologisch ordenen.	L6 De leerlingen kunnen 5.2.3 typische historische vragen stellen met betrekking tot: • continuïteit-verandering; <i>< bv. wat veranderde er voor vrouwen in de 20e eeuw? ></i> • oorzaak-gevolg. <i>< bv. welke impact had de Europese handel op het Kongo-koninkrijk?, waarom werd de Muur van Berlijn afgebroken? ></i> 5.2.4 hun gedachten ordenen om typische historische vragen te beantwoorden met betrekking tot: • continuïteit-verandering; • oorzaak-gevolg. 5.2.5 hun historische kennis gebruiken om vragen te stellen over de perspectieven van mensen en groepen in het verleden. <i>< bv. waarom was het zo belangrijk voor Afonso I dat zijn zoon bisschop was?, waarom schafte de Europese derus de Congolese bisschopszetel gauw terug af?, waarom stelde Pieter Bruegel de Oude "de Korenoogst" voor als erg hard werken en armoedig? ></i>
--	--	---

	De leerlingen kennen 5.2.9 de volgende begrippen: het verleden, het heden, de toekomst, de periode, de duur, geschiedenis. 5.2.10 de tijdsaanduidingen: v.o.t. en o.t <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < voor onze tijd(rekening), onze tijd(rekening)	5.2.6 redeneringen over personen, groepen, gebeurtenissen en ontwikkelingen in het verleden verwoorden vanuit verschillende perspectieven. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < mening, feit, doel, maker; invloed, betekenis; lokaal, regionaal, mondiaal; winnaar, verliezer; voordeel, nadeel; geslacht, macht > De leerlingen kennen 5.2.7 de zes periodes van het gehanteerde historische referentiekader: prehistorie, oudheid, middeleeuwen, vroegmoderne tijd, moderne tijd, hedendaagse tijd
--	--	--

Historisch redeneren														
MD/GO!			Nr.	E/B/G	Leerlijn	2,5-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12
KO 5.2.2			GE.126		Herkennen veranderingen en continuïteiten tussen heden en verleden.									
KO 5.2.2			GE.127		Benoemen veranderingen en continuïteiten tussen heden en verleden.									
					Te hanteren begrippen hetzelfde, anders, de verandering									
KO 5.2.2	LL.096		GE.128		Vergelijken historische fenomenen op continuïteit versus verandering.									
					Voorbeelden Jasmine vergelijkt een foto van een mes van vroeger met een mes van nu.									
KO 5.2.2			GE.129		Bedenken historische vragen.									
					MIA <i>Historische vragen:</i> continuïteit versus verandering									
					Voorbeelden <i>Historische vragen:</i> Wat is hetzelfde? Wat is er anders?									
KO 5.2.2	LL.075 LL.068		GE.130		Beantwoorden historische vragen.									
					MIA <i>Historische vragen:</i> continuïteit versus verandering									
L4 5.2.5 L4			GE.131		Illustreren continuïteit versus verandering tussen bestudeerde samenlevingen.									



Nr.	E/B/G	Leerlijn
GE.138		Herkennen hoe het perspectief van mensen in het v Te hanteren begrip het standpunt
GE.139		Analyseren hoe het perspectief van mensen in het v
GE.140		Drukken uit waarom perspectieven van mensen ver MIA <i>Perspectieven:</i> • van mensen in het verleden • het hedendaagse perspectief op het verleden Te hanteren begrip het perspectief, hedendaags, de historische context
GE.141		Analyseren het perspectief van mensen. MIA <i>Perspectief:</i> • van mensen in het verleden • het hedendaagse perspectief op het verleden

GE.142		Duiden hoe sociale positie en cultuur invloed hebben op perspectieven in het verleden. MIA <i>Perspectieven:</i> • doel, maker • lokaal, regionaal, mondiaal • winnaar, verliezer • voordeel, nadeel Te hanteren begrippen de betekenis, het voordeel, het nadeel, lokaal/ plaatselijk, regionaal, mondiaal, de winnaar, de verliezer			
GE.143		Formuleren historische vragen over perspectieven. MIA <i>Perspectieven:</i> • doel, maker • lokaal, regionaal, mondiaal • winnaar, verliezer • voordeel, nadeel Voorbeelden <i>Doel/maker:</i> • Waarom heeft een ridder dit verhaal over een veldslag zo geschreven? • Waarom stelde Pieter Bruegel de Oude 'De Korenoogst' voor als erg hard werken en armoedig? <i>Lokaal, regionaal, mondiaal:</i> Wat gebeurde er in mijn eigen dorp, mijn land, Europa tijdens de middeleeuwen? <i>Winnaar, verliezer:</i> • Hoe voelde een boer zich toen de koning meer belastingen vroeg? • Waarom schafte de Europese clerus de Congolese bisschopszetel gauw terug af? <i>Voordeel, nadeel:</i> Wie had voordeel bij de bouw van een kasteel in de buurt?			
GE.144		Duiden hoe sociale positie en cultuur invloed hebben op perspectieven in het verleden. MIA <i>Perspectieven:</i> • mening, feit			

					- invloed, betekenis - geslacht, macht Te hanteren begrippen de macht, de invloed													
L6 5.2.5	LL.068 NL.10 0, NL.08 8		GE.145		Formuleren historische vragen over perspectieven. MIA <i>Perspectieven:</i> - doel, maker - lokaal, regionaal, mondiaal - winnaar, verliezer - voordeel, nadeel - mening, feit - invloed, betekenis - geslacht, macht Voorbeelden <i>Mening en feit:</i> Is 'de pest was vreselijk' een feit of een mening? <i>Invloed en betekenis:</i> Welke invloed had de komst van de Islam op Spanje? <i>Geslacht en macht:</i> - Mochten vrouwen in de middeleeuwen ook beslissingen nemen? - Waarom was het zo belangrijk voor Afonso I dat zijn zoon bisschop was?													
L6 5.2.6	NL.39 1		GE.146		Beargumenteren waarom een hedendaagse kijk op het verleden anders is dan een perspectief van toen. Voorbeelden Babs wijst ons op volgend verschil in denken: in de middeleeuwen waren ridders dappere krijgers, terwijl wij vandaag vechten en geweld niet goed vinden.													
Chronologisch bewustzijn																		
Dagelijkse tijd																		
MD/ GO!			Nr.	E/B/G	Leerlijn	2,5- 4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9- 10	10- 11	11- 12				
			GE.147		Herkennen de regelmaat en structuur van een halve dag. MIA <i>Halve dag:</i> verloop													

• ochtend: van 6 uur tot 9 uur • voormiddag: van 9 uur tot 12 uur • middag: 12 uur • namiddag: van 12 uur tot 6 uur • avond: van 6 uur tot 12 uur			
Te hanteren begrippen het uur, meteen, dadelijk			
Begrijpen de relatie tussen klokuren en dagdelen.			
MIA <i>Relatie:</i> • Een dag telt 24 uur. • nacht: van 00 uur tot 6 uur • ochtend: van 6 uur tot 9 uur • voormiddag: van 9 uur tot 12 uur • middag: 12 uur • namiddag: van 12 uur tot 18 uur • avond: van 18 uur tot 00 uur			
Te hanteren begrippen middernacht, de klokuren analoog en digitaal (24-uursubdeling)			
Ordenen verschillende beschreven activiteiten van de dag chronologisch volgens de klokuren.			
Voorbeelden • Anoushka ordent haar ochtendactiviteiten en zegt: "Om 7 uur ontbijt ik, om 8 uur vertrek ik naar school." • Otto zet zijn middagactiviteiten op volgorde en zegt: "Om 11 uur lees ik een boek, om 12 uur eet ik mijn lunch."			
Begrijpen de relatie tussen klokuren, dagdelen en activiteiten.			
MIA <i>Relatie:</i> • activiteiten koppelen aan dagdelen • klokuren worden verdeeld in ochtend (06 uur-12 uur), middag (12 uur-18 uur), avond (18 uur-00 uur) • begrip van het verschil tussen ochtend- en middaguren			
Gebruiken een doelgerichte dagplanning.			

					Te hanteren begrippen plannen, de activiteit, de taak												
	WI.67 6 WI.67 7		GE.155		Begrijpen de relatie tussen klokuren en dagdelen. MIA <i>Relatie:</i> - a.m. (ante meridiem): voor de middag, van 12 uur 's nachts tot 12 uur 's middags - p.m. (post meridiem): na de middag, van 12 uur 's middags tot 12 uur 's nachts Te hanteren begrippen a.m., p.m.												
	WI.66 9		GE.156		Herkennen de regelmaat en de structuur van een week. MIA <i>De week:</i> - onderlinge volgorde van dagen in een week - ordenen van gebeurtenissen - associatie van dagen van een week met typische activiteiten. Te hanteren begrippen 4-5j: maandag, dinsdag, woensdag, donderdag, vrijdag, zaterdag, zondag, vandaag, gisteren, morgen 5-6j: de week, 7 dagen, het weekend, na...komt..., voor ...komt..., de kalender 6-7j: eergisteren, overmorgen Voorbeelden - Boris herkent de structuur van de week en zegt: "Op woensdag gaan we altijd naar de zwembad en op vrijdag eten we pannenkoeken." - Bavo benoemt de volgorde van de dagen en zegt: "Na zondag komt maandag, en vóór dinsdag komt maandag."												
	LL.035		GE.157		Gebruiken een weekplanning. MIA <i>Weekplanning:</i> - het lineaire van tijd: beleving/ gebeurtenissen - het circulaire van tijd: regelmaat en structuur - vooruitblikken/ terugblikken Te hanteren begrip de weeklijn												

45

GE.165



					Voorbeelden - Annelies kijkt op de daglijn om te zien wat de volgende activiteit in de klas is. - Lothar gebruikt een maandkalender om zijn toetsenperiode te plannen.													
			GE.180		Tonen hun kennis van dagelijkse tijd in verschillende contexten. Voorbeelden - Leon kijkt op de verjaardagskalender en roept enthousiast dat Anna bijna jarig is. - Lien merkt tijdens de les lichamelijke opvoeding op dat de vijf minuten warming-up veel sneller voorbij leken te gaan dan de vijf minuten wachten op haar beurt bij het spel.													
Historische tijd																		
MD/GO!	■	∞	Nr.	E/B/G	Leerlijn	2,5-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12				
					De opbouw naar een eeuw													
			GE.181		Ordenen belangrijke gemeenschappelijke gebeurtenissen en ervaringen chronologisch op een levenslijn. Te hanteren begrippen de gebeurtenis, de ervaring, de plaats, de persoon Voorbeelden - Sadiq herinnert zich dat hij vorig schooljaar in de eerste kleuterklas bij juf Sylvie zat en plaatst dit als een belangrijke gebeurtenis op zijn levenslijn. - Levi noteert op zijn levenslijn dat Sinterklaas dit schooljaar op 6 december in de klas langskwam.													
			GE.182		Ordenen belangrijke gebeurtenissen en ervaringen van zichzelf op een levenslijn. Te hanteren begrippen de levenslijn Voorbeelden - Maryam zet op haar levenslijn dat ze twee jaar geleden voor het eerst naar de kleuterschool ging en dat vorig jaar haar zusje werd geboren. - Cohen noteert op zijn levenslijn dat hij drie jaar geleden leerde fietsen zonder zijwieltjes en dat hij afgelopen zomer voor het eerst op vakantie naar het buitenland ging.													
LL.096			GE.183		Vergelijken levenslijnen van leeftijdsgenoten met elkaar.													

Ordenen belangrijke gebeurtenissen en ervaringen van ouders op een levenslijn.

Levenslijn:

- Belangrijke gebeurtenissen van ouders:*

GE.185

Verschillende ouders:

Vergelijken:

Te hanteren begrippen

GE.186

Levensstijl:

- GE.187

Grootouders:

Vergelijken:

				de gelijkenissen de verschillen het jaartal															
				Te hanteren begrip de grootouder															
			GE.188	Situeren data op de levenslijn van grootouders.															
				MIA <i>Data:</i> - het geboortjaar van grootouder(s) - het geboortjaar van ouder(s) - het eigen geboortjaar - het huidig jaar Te hanteren begrip het geboortjaar															
			GE.189	Duiden familierelaties van een gegeven stamboom tot op twee generaties.															
				Te hanteren begrippen de stamboom, de generatie, de voorouder, de (groot)ouder, het kind, de broer, de zus, de tante, de nonkel, de neef, de nicht, afstammen van															
			GE.190	Geven de eigen stamboom van één generatie weer.															
	BU.11 9		GE.191	Interpreteren een stamboom van twee generaties.															
Historische tijdsbegrippen																			
KO 5.2.4			GE.192	Herkennen ervaringen als oud of nieuw.															
KO 5.2.4	LL.068 GE.11 3		GE.193	Plaatsen gebeurtenissen, fenomenen en bronnen chronologisch.															
				MIA <i>Chronologisch:</i> oud, nieuw															
KO 5.2.3			GE.194	Benoemen tijdsbegrippen om gebeurtenissen in een logische volgorde te plaatsen.															
				Te hanteren begrippen lang geleden, nu, oud, nieuw															
KO 5.2.4	LL.068 GE.11 4		GE.195	Plaatsen gebeurtenissen, fenomenen en bronnen chronologisch.															
				MIA <i>Chronologisch:</i>															

Go!

• de duur • de periode, de geschiedenis		
Benoemen tijdsbegrippen om gebeurtenissen in een logische volgorde te plaatsen.		
Te hanteren begrippen v.o.t. (voor onze tijdrekening) en o.t. (onze tijdrekening)		
Plaatsen gebeurtenissen, fenomenen en bronnen chronologisch.		
MIA <i>Chronologisch:</i> • verleden, heden, toekomst • de duur • de periode, de geschiedenis • v.o.t. (voor onze tijdrekening) en o.t. (onze tijdrekening)		
Illustreren het begrip eeuw en decennium.		
MIA <i>Decennium:</i> • periode van 10 jaar <i>Eeuw:</i> • Een eeuw is een aaneengesloten periode van 100 jaar. • Een eeuw is tien decennia. • Wij leven in de 21ste eeuw. • Een eerste eeuw begint met het jaar 1 en eindigt met het jaar 100, een tweede eeuw begint met het jaar 101 en eindigt met het jaar 200.		
Te hanteren begrippen de eeuw, de 21ste eeuw, het decennium		
Voorbeeld <i>Eeuw:</i> Het jaar 2000 valt in de 20 ^e eeuw. Het jaar 2001 valt in de 21 ^e eeuw.		
Verdelen de eeuwenband in decennia.		
Illustreren het begrip millennium.		

		• is 100 decennia Te hanteren begrip het millennium		
GE.209		Verdelen de historische tijdsband in millennia.		
GE.210		Geven de indeling van onze tijdrekening weer. MIA <i>Onze tijdrekening:</i> Het begin van onze tijdrekening is het jaar 1. Te hanteren begrip 1 o.t. (jaar 1 van onze tijdrekening)		
GE.211		Illustreren dat er ook andere tijdrekeningen gehanteerd worden. Voorbeelden <i>Andere tijdrekeningen:</i> Chinese jaartelling vanaf 2697 v.o.t., Islamitische jaartelling vanaf 622 o.t., Christelijke jaartelling, voor Christus, na Christus		
De eeuwenband				
GE.212		Begrijpen hoe historische feiten, personen en ontwikkelingen worden gesitueerd op een eeuwenband. MIA <i>Eeuwenband:</i> • met onderscheid tussen tijdsperiodes • met volgende periodes: eerder/lang geleden, 19de eeuw, 20ste eeuw, 21ste eeuw, later Te hanteren begrippen de eeuwenband		
GE.213		Situëren historische feiten, personages, gebouwen, gebeurtenissen, bronnen, ontwikkelingen uit de omgeving op een eeuwenband.		
GE.214		Benoemen de zes historische periodes op een gevisualiseerd historisch referentiekader. Te hanteren begrip de periode, de prehistorie, de oudheid, de middeleeuwen, de vroegmoderne tijd, de moderne tijd, de hedendaagse tijd		
GE.215		Ordenen de zes historische periodes chronologisch.		

		MIA <i>Historische periodes:</i> • de prehistorie (tot ca. 3500 v.o.t.) • de oudheid (ca. 3500 v.o.t. – ca. 500 o.t.) • de middeleeuwen (ca. 500 – ca. 1500) • de vroegmoderne tijd (ca. 1500 – ca. 1800) • de moderne tijd (ca. 1800 – 1945) • de hedendaagse tijd (1945 – nu)		
GE.216		Plaatsen gebeurtenissen, fenomenen en bronnen chronologisch op het historisch referentiekader.		
GE.217		Illustreren de relativiteit van historische periodisering. MIA <i>Relativiteit:</i> • Het begin en een einde van een historische periode wordt gekenmerkt door grote historische gebeurtenissen. • De periodisering hangt af van plaats in de wereld, maar ook van het belang dat een historicus hecht aan bepaalde gebeurtenissen.		
GE.218		Illustreren de scharnierenmomenten van de historische periodes op de tijdsband. MIA <i>Scharnierenmomenten:</i> • prehistorie (ca. 3500 v.o.t.): ‘uitvinding’ van het schrift. Dit is een fundamentele breuklijn in de geschiedenis, omdat het schrift het mogelijk maakte om informatie systematisch vast te leggen en zo op grotere schaal een samenleving te organiseren • oudheid (tot ca 500 o.t.): val van het West Romeinse rijk. Eind van de eeuwenlange overheersing van West-Europa door Rome. • middeleeuwen (tot ca 1500 o.t.): de start van de ontdekkingsreizen en de boekdrukkunst • vroegmoderne tijd (tot ca. 1800 o.t.): de Franse revolutie (1789) markeert de breuk met het ‘ancien régime’. Rond 1800 start ook de industriële revolutie • moderne tijd (tot 1945 o.t.): Einde van de tweede wereldoorlog: eind van koloniale grootmachten, oprichting van de VN, start van technologische revoluties • hedendaagse tijd (tot nu).		
GE.219		Tonen hun kennis over historische tijdsbegrippen in verschillende contexten. Voorbeelden • Jadran vergelijkt een hedendaagse klas met een klas uit de jaren 1950 en gebruikt begrippen als <i>vroeger</i>, <i>nu</i> en <i>toen</i> om verschillen en gelijkenissen aan te duiden.		

					Yarah bekijkt oude familiefoto's van haar grootouders en plaatst ze op een tijdlijn. Ze zegt dat haar opa als kind in de 20ste eeuw leefde en zij nu in de 21ste eeuw opgroeit.															
--	--	--	--	--	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

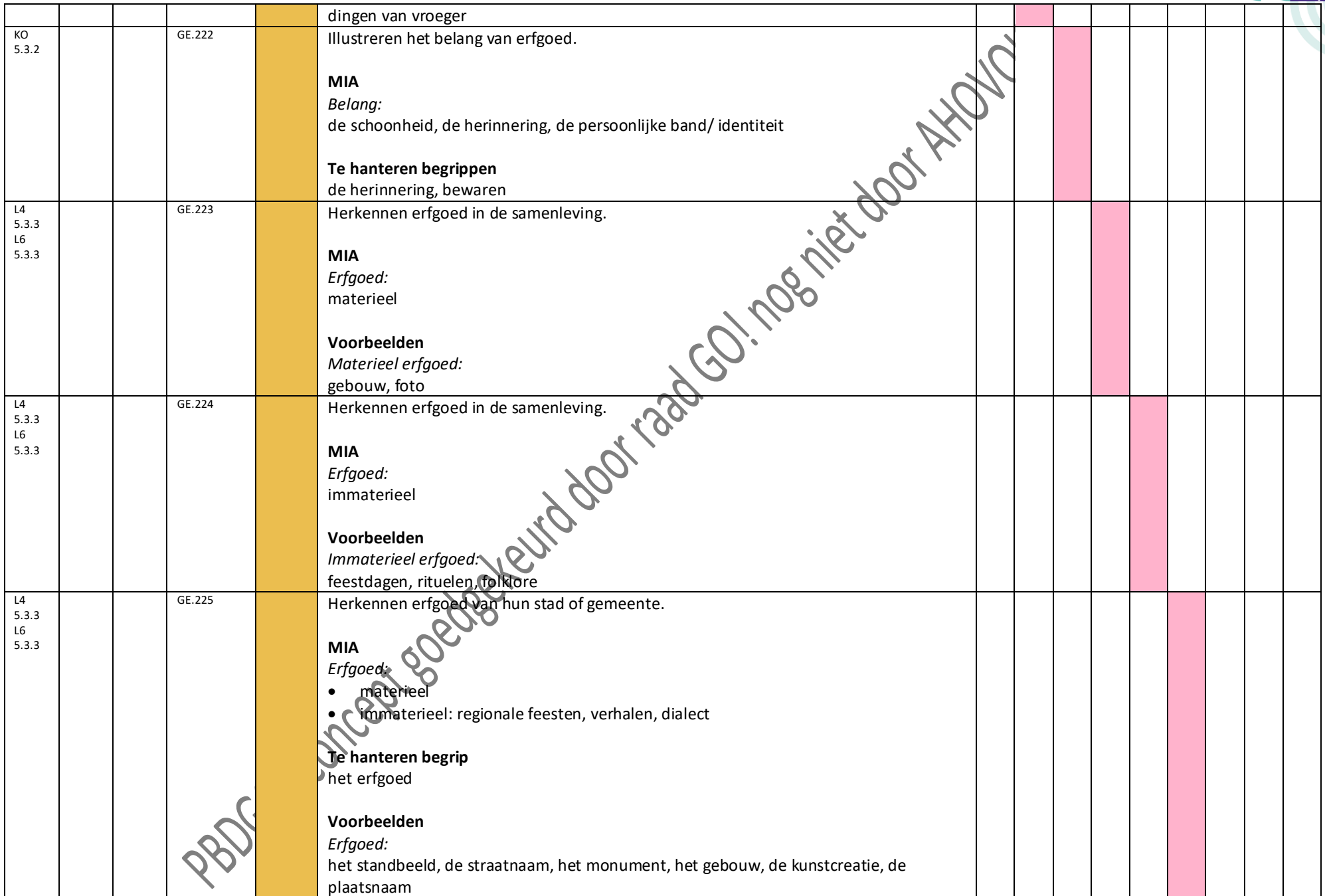
Historisch strategisch: dialoog voor de toekomst

KO De kleuters weten 5.3.2 waarom iets uit het verleden bewaard wordt. De kleuters kunnen 5.3.3 herkennen dat sporen uit het verleden aanwezig zijn in wat ze om zich heen zien. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < redenen om te bewaren: schoonheid, belang, herinnering, persoonlijke band >	L4 De leerlingen weten 5.3.3 dat ontwikkelingen in de bestudeerde samenlevingen een invloed hebben uitgeoefend op hedendaagse samenlevingen: (on)vrijheid, (on)gelijkheid, (on)verdraagzaamheid, oorlog en vrede; - erfgoed. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < gebouwen, plaatsnamen, volksverhalen, ambachtelijke vaardigheden > De leerlingen kunnen 5.3.4 uitleggen hoe persoonlijke identiteit mee gevormd wordt door het verleden: - familiebanden, - aandenken,	L6 De leerlingen kunnen 5.3.2 de relatie tussen heden, verleden en toekomst verwoorden met betrekking tot de bestudeerde samenlevingen: - materieel en immaterieel erfgoed; - racisme en discriminatie; - organisatie van samenleving en dialoog: democratische instellingen, dictatorschap. 5.3.3 uitleggen wat historische gebeurtenissen, ontwikkelingen, plaatsen, en/of personen voor de samenleving kunnen betekenen: - erfgoed: standbeelden, straatnamen, verhalen, feestdagen. <u>Woordenschat (richtinggevend):</u> < Materieel erfgoed: gebouw, weg en pad, foto, kleding, landschap en locatie, gebruiksvoorwerp. Immaterieel erfgoed: traditie, dialect, zang, dans, sport en spel, processie, folklore, herdenkingsceremonie >
---	---	--

Erfgoed, identiteit, betekenis, relatie verleden-heden

Erfgoed

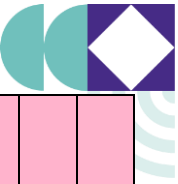
MD/GO!			Nr.	E/B/G	Leerlijn	2,5-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12
KO 5.3.3			GE.220		Herkennen erfgoed uit het eigen leven. Voorbeelden <i>Erfgoed uit eigen leven:</i> - Opa zingt 'daar was laatst een meisje loos'. - Uit de koekentrommel tovert oma foto's van mama toen zij even oud was als ik.									
KO 5.3.2		GE.114	GE.221		Illustreren sporen uit het verleden. Te hanteren begrip									



L4 5.3.4	LL.098 LL.068		GE.226		Determineren erfgoed uit eigen leven en omgeving.														
L4 5.3.3			GE.227		Duiden de ontstaansperiode van hun stad of gemeente. MIA <i>Ontstaansperiode:</i> - historische periode - jaartal van ontstaan - reden van ontstaan: handelsroutes, natuurlijke ligging Te hanteren begrippen de ontstaansperiode, het ontstaan														
L4 5.3.3	LL.098 LL.068		GE.228		Determineren erfgoed in hun stad of gemeente.														
L4 5.3.3 L6 5.3.3			GE.229		Illustreeren het belang van erfgoed. MIA <i>Belang:</i> - educatieve waarde: Erfgoed helpt ons te leren van het verleden en biedt inzicht in maatschappelijke ontwikkelingen en historische gebeurtenissen. - economische impact: Het stimuleert toerisme, creëert werkgelegenheid en draagt bij aan stedelijke ontwikkeling. - innovatie en inspiratie: Historische kennis en traditionele ambachten vormen een bron van creativiteit en vernieuwing. Te hanteren begrippen het inzicht, het economisch belang, het toerisme, de werkgelegenheid, de ontwikkeling, het ambacht, de innovatie, de inspiratie														
L4 5.3.3 L6 5.3.2 L6 5.3.3	LL.098 LL.068 MV.00 3 MV.00 4 MV.00 5		GE.230		Analyseren het belang van erfgoed.														
L6 5.3.2	BU.11 6 MV.00 6		GE.231		Illustreeren het belang van erfgoed. MIA <i>Belang:</i> - duurzaamheid en behoud: Erfgoed leert ons zorg te dragen voor onze omgeving en stimuleert het behoud van historische gebouwen en natuurgebieden. - sociale cohesie: Het kan gemeenschappen verenigen en een gevoel van continuïteit en samenhang bevorderen.														

[illegible]

					Waarom is dit gebouw belangrijk voor onze stad?												
L6 5.3.3		BU.10 3 BU.10 9	GE.236		Herkennen collectieve identiteit. MIA <i>Collectieve identiteit:</i> • evolutie • invloed op maatschappelijke samenhang Voorbeelden <i>Collectieve identiteit:</i> “Hoe verandert een samenleving door invloed van andere culturen?”												
KO 5.3.2 L4 5.3.3 L6 5.3.3	LL.106		GE.237		Geven weer wat historische gebeurtenissen, ontwikkelingen, plaatsen, en/of personen voor de samenleving kunnen betekenen. MIA <i>Betekenen:</i> collectieve identiteit												
Relatie verleden - heden																	
MD/GO!			Nr.	E/B/G	Leerlijn	2,5-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12			
L4 5.3.3			GE.238		Illustreren hoe ontwikkelingen in de bestudeerde samenleving een invloed hebben op hedendaagse samenlevingen. MIA <i>Invloed:</i> • (on)vrijheid • (on)gelijkheid • (n)verdraagzaamheid • oorlog en vrede												
L6 5.3.2			GE.239		Beschrijven de relatie tussen heden, verleden en toekomst met betrekking tot de bestudeerde samenlevingen. MIA <i>Relatie:</i> • racisme en discriminatie • organisatie van samenleving en dialoog: democratische instellingen, dictatorschap												
L4 5.3.3 L6 5.3.2	LL.098		GE.240		Vergelijken de bestudeerde samenleving met hedendaagse samenlevingen.												



KO 5.3.3 L4 5.3.3 L6 5.3.2			GE.241		Reflecteren in verschillende contexten over de betekenis van verleden voor heden en toekomst.											
---	--	--	--------	--	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

PBDGO! concept goedgekeurd door raad GO! nog niet door AHORV